

I. ARTYKUŁY I MATERIAŁY

DZIAŁ A

WCZESNOŚREDNIOWIECZNE CMENTARZYSKO W DZIEKANOWICACH, STANOWISKO 22

ANNA WRZESIŃSKA, JACEK WRZESIŃSKI
Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy

PRÓBA INTERPRETACJI STRUKTURY SPOŁECZNEJ LUDNOŚCI NA CMENTARZYSKU. DONIESIENIE WSTĘPNE*

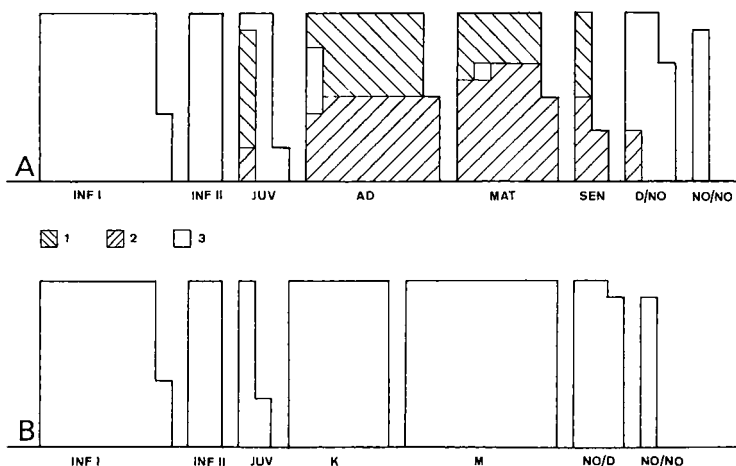
Rozważania na temat odzwierciedlenia struktur społecznych na cmentarzyskach opierają się na założeniu, iż znajduwane w grobach przedmioty stanowią wyposażenie pośmiertne zmarłych i odzwierciedlają ich status społeczny i majątkowy w grupie. Liczba i rodzaj wyposażenia grobowego, a także sposób potraktowania zmarłego (forma grobu, towarzyszące — czytelne zabiegi związane z obrządkiem) odpowiadają jego społecznej pozycji.

Na aktualnie badanym cmentarzysku wczesnośredniowiecznym w Dziekanowicach, stanowisko 22 (gm. Łubowo, woj. poznańskie) wyeksplorowano 268 grobów szkieletowych i 3 groby puste, oraz 273 przedmioty zaklasyfikowane jako inwentarz grobowy. Omawiane cmentarzysko zlokalizowane jest na wschodnim brzegu jeziora Lednickiego, około 90 metrów od jego brzegu, naprzeciw wyspy Ostrów Lednicki. Leży na niewielkim wyniesieniu, a jego obszar, po ostatnim sezonie badań, zwiększył się obejmując powierzchnię do ok. 2 500 m². Jego datowanie, po uściśleniu stratygrafii i chronologii, można ogólnie określić na okres od połowy XI-go po koniec XII-go wieku (A. J. Wrzesiński 1992, 1993, 1995).

W podjętej próbie uchwycenia struktur społecznych ograniczono się jedynie do obserwacji różnic w występowaniu zabytków w ramach wyróżnionych kategorii wieku i płci zmarłych.

Analiza materiału szkieletowego pozwoliła na wyróżnienie 295 osobników. Wiek w chwili śmierci ustalono dla 286 osobników: 116 to dzieci i osobnicy młodociani, 170 to dorośli i starcy. Według ogólnie przyjętych kategorii wieku na cmentarzysku pochowano: 74 osobników w wieku *Infans I*, 20 w wieku *Infans II*, 22 w wieku *Juvenis*, 75 w wieku *Adultus*, 55 w wieku *Maturus*, 13 w wieku *Senilis*, 27 w wieku *Doroslym*.

* Prezentowana analiza oparta jest na materiale, który w wyniku badań wykopaliskowych pozyskano do połowy sezonu (do 15 lipca) 1995 roku.

Ryc. 1. Dziekanowice, stan. 22, gm. Łubowo. A — proporcjonalne zestawienie liczebności osobników w poszczególnych klasach wieku. 1 — kobiety, 2 — mężczyźni, 3 — osobnicy o nieoznaczonej płci;

B — proporcjonalne zestawienie liczebności osobników z wydzieleniem płci.

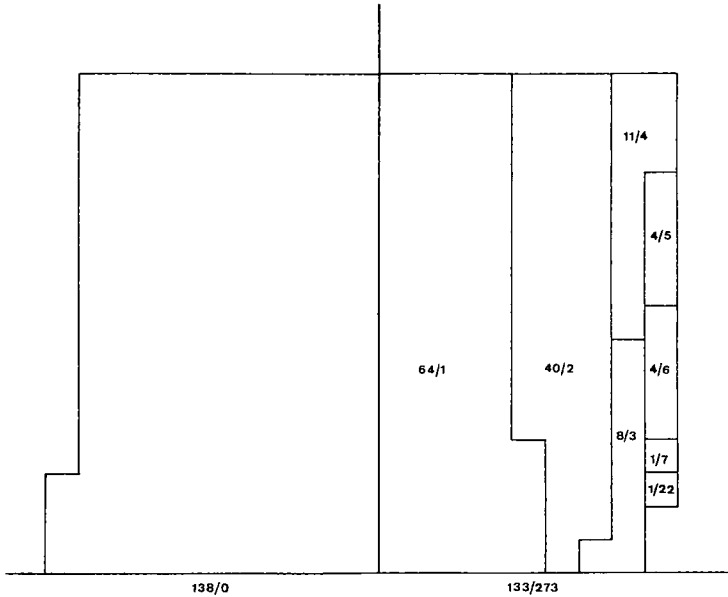
Oznaczenie skrótów: Inf I — dzieciństwo młodsze, Inf II — dzieciństwo starsze,

Juv — osobnicy młodociani, Ad — osobnicy dorośli, Mat — osobnicy dojrzali, Sen — starcy, D/NO — dorośli o nieoznaczonej płci, NO/NO — osobnicy o nieoznaczonej płci i nieokreślonym wieku, K — kobiety, M — mężczyźni.

Spośród wszystkich osobników płeć ustalono dla 150. Mężczyzn oznaczono w 90 przypadkach (2 w wieku *Juvenis*, 39 w wieku *Adultus*, 38 w wieku *Maturus*, 8 w wieku *Senilis* i 3 w wieku *Dorosły*). Kobiety oznaczono w 60 przypadkach (7 w wieku *Juvenis*, 32 w wieku *Adultus*, 16 w wieku *Maturus* i 5 w wieku *Senilis*) (ryc. 1).

Zarówno mężczyźni jak i kobiety najczęściej dożywali wieku *Adultus* i *Maturus*: 77 mężczyzn i 48 kobiet. Jednak liczba zmarłych mężczyzn w obu kategoriach wiekowych jest zbliżona (w wieku *Adultus* zmarło 39 mężczyzn, a w wieku *Maturus* 38), natomiast kobiety rzadziej osiągały wiek *Maturus* (w wieku *Adultus* zmarły 32 kobiety, a w wieku *Maturus* tylko 16). Na omawianym cmentarzysku tylko 13 osobników dożyło wieku *Senilis* (8 mężczyzn i 5 kobiet). Grupa Dziekanowicka w 25,1% składała się ze zmarłych dzieci młodszych (do lat 6), około 6,8% stanowiły dzieci starsze (7 – 14 lat), około 7,5% to osobnicy młodociani. Dorośli w pełni sprawności produkcyjnej i reprodukcyjnej stanowili 53,2%, a osoby w wieku starczym (powyżej 55 lat) stanowiły 4,4%. Osobnicy o nieoznaczonej płci i wieku w chwili śmierci stanowią 3% i jest to 9 osobników (ryc. 1).

Wśród 271 grobów w 133 (tj. 49,1%) znaleziono przedmioty stanowiące inwentarz grobowy. Łącznie w grobach wystąpiły 273 zabytki, wśród których wyróżnić można 34 kategorie. W 64 grobach wystąpił tylko 1 zabytek, w 40 grobach 2 zabytki, w 8 gro-

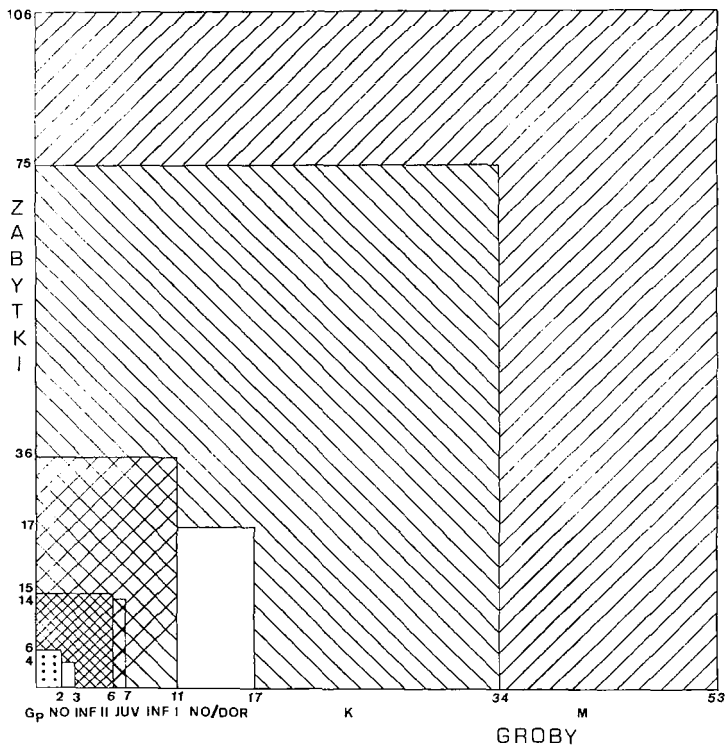
Ryc. 2. Dziekanowice, stan. 22, gm. Łubowo. Liczba zabytków w grobach.

bach 3 zabytki, w 11 grobach 4 zabytki, w 4 grobach 5 zabytków, w 4 innych grobach 6 zabytków, w jednym 7 zabytków i w jednym grobie wyjątkowo aż 22 zabytki² (ryc. 2).

Najczęściej zabytki występowały w grobach mężczyzn — w 53 grobach znaleziono 106 zabytków (38,8%). W 34 grobach kobiet było 75 zabytków (27,5%). W 7 grobach osobników w wieku *Juvenis* było 14 zabytków (5,1%), w 6 grobach dzieci starszych (*Infans II*) było 15 zabytków (5,5%), a w 11 grobach dzieci młodszych (*Infans I*) było 36 zabytków (13,2%). W 17 grobach osobników dorosłych o nieokreślonej płci było 17 zabytków (6,2%), a w 3 grobach osobników o nieokreślonej płci i wieku było 4 zabytki (1,5%). Dwa groby puste zawierały 6 zabytków (2,2%) (ryc. 3).

Najliczniej w grobach występowały noże. W 75 grobach wystąpiło 77 noży (w dwóch grobach znaleziono po dwa noże): aż 42 noże tj. 54,5% w grobach mężczyzn, 19 noży tj. 24,7% w grobach kobiet, a 11 w grobach dzieci i osobników młodocianych. Pozostałe 5 noży wystąpiły w grobach osobników dorosłych o nieokreślonej płci i osobników o nieokreślonej płci i wieku. W 16 przypadkach noże znajdowały się w skórzanych pochewkach z brązowymi, ozdobnymi okuciami. Drugą, co do liczebności,

² Jest to grób 64/94. Pochowane w grobie 5-7-letnie dziecko otrzymało pustą skórzaną pochewkę noża z ozdobnym, brązowym okuciem. Na głowie dziewczynki (?) znajdowała się opaska z tkaniny z licznymi ozdobami (kablączki skroniowe, paciorki szklane i cynowe) (A. J. Wrzesiński 1995).

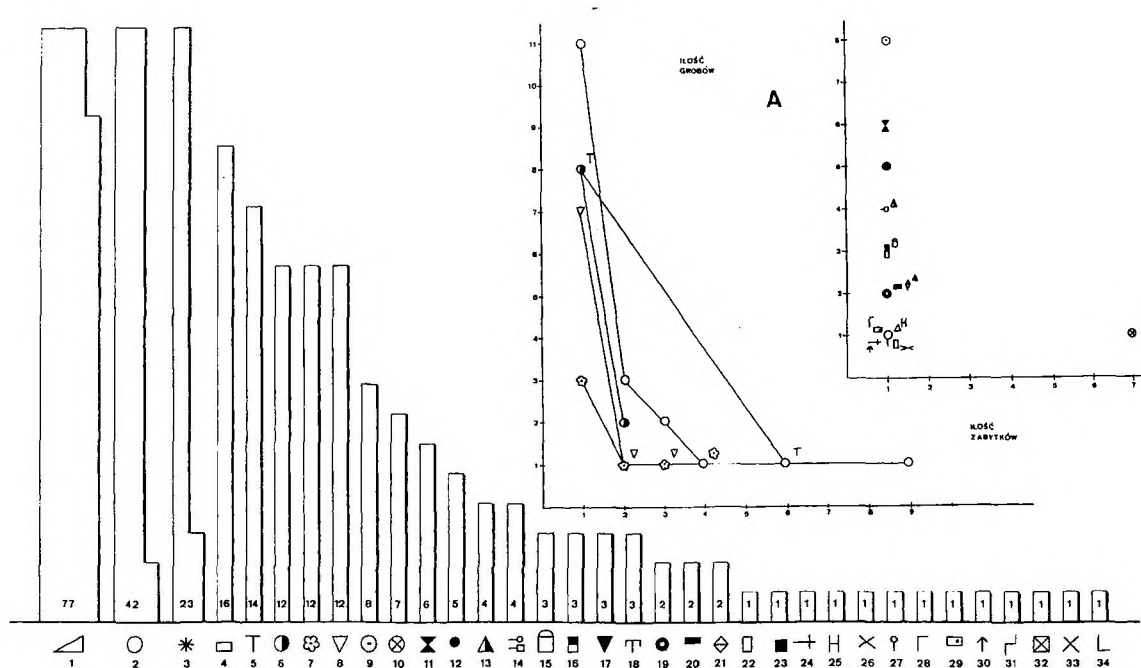

Ryc. 3. Dziekanowice, stan. 22, gm. Łubowo. Liczebność zabytków w grobach w wyróżnionych kategoriach płci i wieku. Skróty: Gp — grób pusty, pozostałe jak na ryc. 1.

kategorią zabytków występującą w grobach były kabłączki skroniowe — w 19 grobach znaleziono 42 kabłączki. Spośród innych kategorii występujących liczniej można wymienić: monety, szklane paciorki, cynowe paciorki³, gwoździe, szydła-rylce kościane (tzw. kolce), przęśliki gliniane, naczynia gliniane i wiadra, kulki kamienne. A z występujących rzadziej m.in.: miecz, obrączki brązowe, okucia pasa, gwizdki kościane, oselki (ryc. 4).

Dzieci najmłodsze zmarłe przed ukończeniem trzeciego roku życia nie otrzymały żadnego zabytku. W grobach dzieci powyżej tego wieku najliczniej wystąpiły kabłączki skroniowe (aż 40,5% wszystkich kabłączków w grobach), następnie paciorki z cyny

³Wszystkie w grobie 64/94 — por. przypis 2.

Ryc. 4. Dziekanowice, stan. 22, gm. Łubowo. Ilość zabytków w wyróżnionych kategoriach; A — ilość zabytków (x) w grobach (y). Legenda:
 1 — noże żelazne; 2 — kabłączki skroniowe; 3 — nieokreślone przedmioty żelazne; 4 — brązowe okucia pochewek noży; 5 — gwoździe; 6 — monety;
 7 — paciorki szklane; 8 — szydła-rylice kościane; 9 — przęśliki gliniane; 10 — paciorki cynowe; 11 — naczynia gliniane; 12 — kulki kamienne;
 13 — okładziny kościane; 14 — sprzączki, klamry pasa; 15 — wiadra; 16 — osetki z fyllitu; 17 — igły kościane; 18 — grzebień, okładziny grzebień;
 19 — obrączki srebrne, pierścionek brązowy; 20 — okucia pasa; 21 — gwizdki kościane; 22 — osetka z piaskowca; 23 — gładzik kamienny; 24 — miecz;
 25 — krzesiwo; 26 — nożyce; 27 — szpila z kółkiem; 28 — klucz; 29 — sztabka ołowiu; 30 — grot strzały; 31 — ozdoba pozłacana; 32 — ozdoba
 z brązu; 33 — ozdoba ze srebra; 34 — hak żelazny.

i paciorki szklane. W dwóch grobach wystąpiły gwoździe. Noże pojawiają się dopiero w grobach dzieci zmarłych powyżej 5-go roku życia i stanowią 3,9 % wszystkich noży w grobach (ryc. 5).

W grobach dzieci starszych (zmarłych w wieku *Infans II*) zmniejsza się ilość kabłączków skroniowych, brak paciorków. Zbliżona jest ilość noży. W tej kategorii wiekowej w dwóch grobach wystąpiły naczynia gliniane, a w jednym fragment monety (ryc. 5).

W grobach osobników młodocianych (*Juvenis*) o nieoznaczonej płci utrzymuje się dotychczasowa liczba noży, brak paciorków, obrączek. Występują nieokreślone przedmioty z żelaza, gwoździe, a także przęślik gliniany. Dwa noże znaleziono wraz z ozdobnymi brązowymi okuciami pochewek, a jednemu towarzyszyły brązowe okucia pasa (A. J. Wrześniński 1993, s. 174 – 175, ryc. 7C).

W grobach kobiet zmarłych w wieku młodocianym (*Juvenis*) zwiększa się ilość kabłączków skroniowych (21,5% wszystkich). Ilość ta utrzymuje się w grobach kobiet zmarłych w wieku dorosłym (*Adultus*). Kabłączków skroniowych nie otrzymały kobiety zmarłe w wieku powyżej 35 roku życia. Srebrne i brązowe ozdoby, a także paciorki szklane i srebrne obrączki, nielicznie występujące w grobach dzieci młodszych, w grobach kobiet zmarłych w wieku *Adultus* pojawiają się częściej. Wśród grobów kobiet jest to kategoria wiekowa najliczniej wyposażona w noże (63,2% wszystkich noży w grobach kobiet). Jedynie w tej kategorii wiekowej, wśród grobów kobiet, wystąpił 1 fragment monety i 1 wiadro (ryc. 6).

W grobach kobiet zmarłych w wieku dojrzałym (*Maturus*) brak ozdób, znacznie zmniejsza się liczba noży. Brak przedmiotu charakterystycznego, wyróżniającego tę kategorię wiekową⁴ (ryc. 6).

W grobach mężczyzn zmarłych w wieku dorosłym (*Adultus*) i dojrzałym (*Maturus*) najczęściej występującym przedmiotem są noże (46,8% wszystkich noży w grobach). Dodatkowo mężczyźni zmarli w wieku *Adultus* częściej otrzymywali noże z ozdobnymi, brązowymi okuciami pochewek. Tylko w tej kategorii wieku w grobach mężczyzn wystąpiły naczynia gliniane i wiadra (ryc. 7).

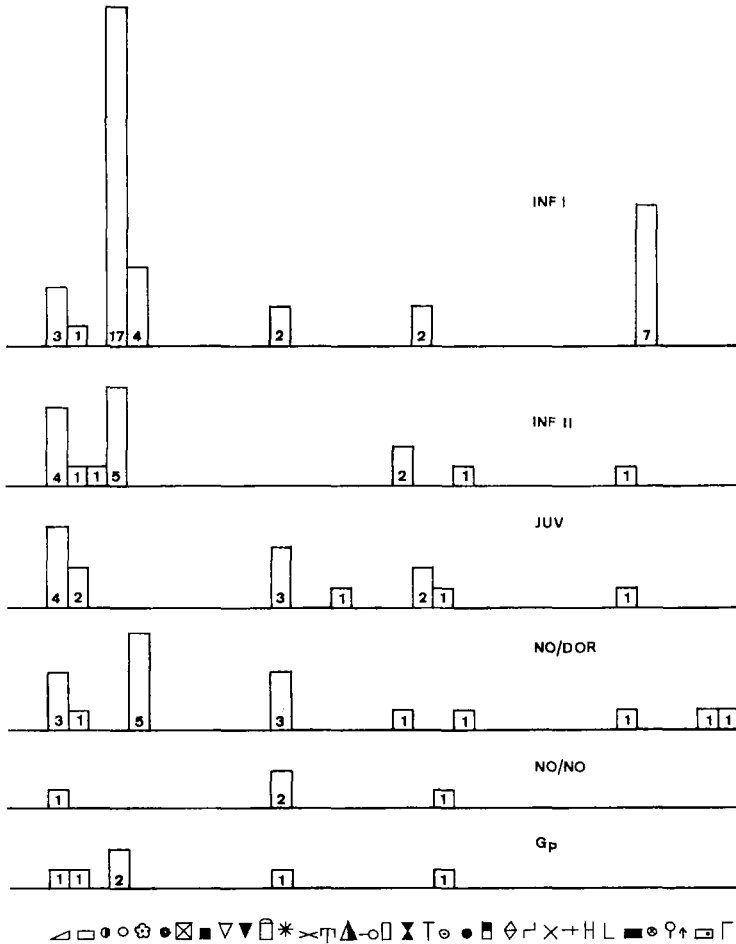
Największa liczba monet na cmentarzysku wystąpiła w grobach mężczyzn zmarłych w wieku dojrzałym (*Maturus*) (8 monet — 66,7% wszystkich monet w grobach). Tylko dwie monety wystąpiły w grobach mężczyzn zmarłych w wieku dorosłym (*Adultus*). W dwóch grobach mężczyzn zmarłych w wieku *Maturus* wystąpiły po dwie monety (ryc. 7).

Groby mężczyzn zmarłych w wieku dojrzałym charakteryzują się największym asortymentem przedmiotów (występują tu m.in. kolce kościane, kulki kamienne, gwizdki, sprzączki, ozdoba pozłacana, ośelki, przęśliki). Do tej kategorii wieku należy także (jedeny dotąd) mężczyzna pochowany z mieczem (A. J. Wrześniński 1995).

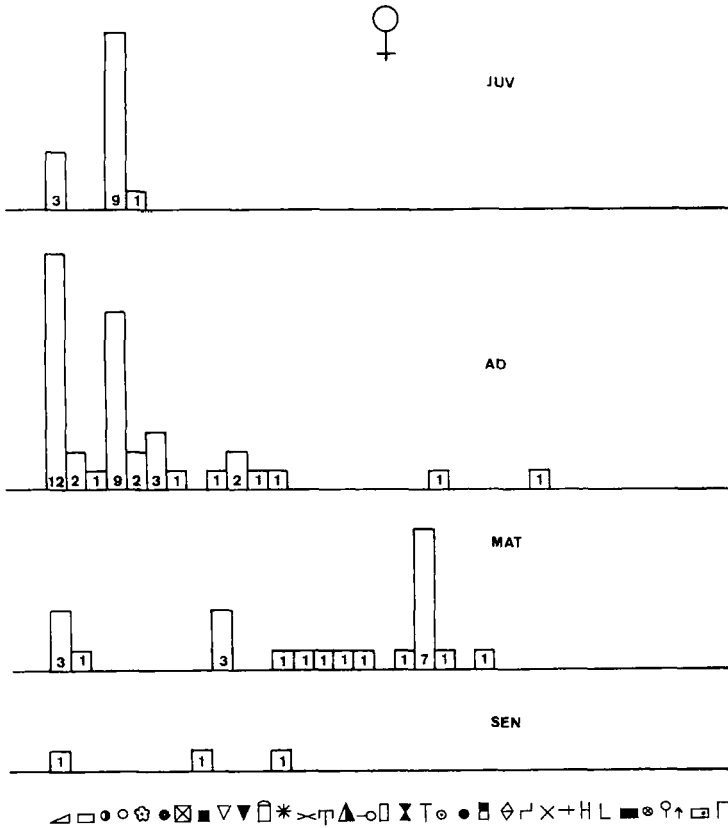
Groby osobników zmarłych w wieku starym (*Senilis*), zarówno kobiet jak i mężczyzn, charakteryzują się wyjątkowym ubóstwem wyposażenia — zarówno co do asortymentu jak i ilości (ryc. 6 i 7).

Na podstawie występujących w grobach przedmiotów można wyróżnić cztery kategorie zamożności: I — groby ubogie (74 — tj. 55,7% grobów z wyposażeniem),

⁴Znaczna liczba gwoździ wynika z faktu występowania 6 egzemplarzy w jednym grobie (por. ryc. 4 A).

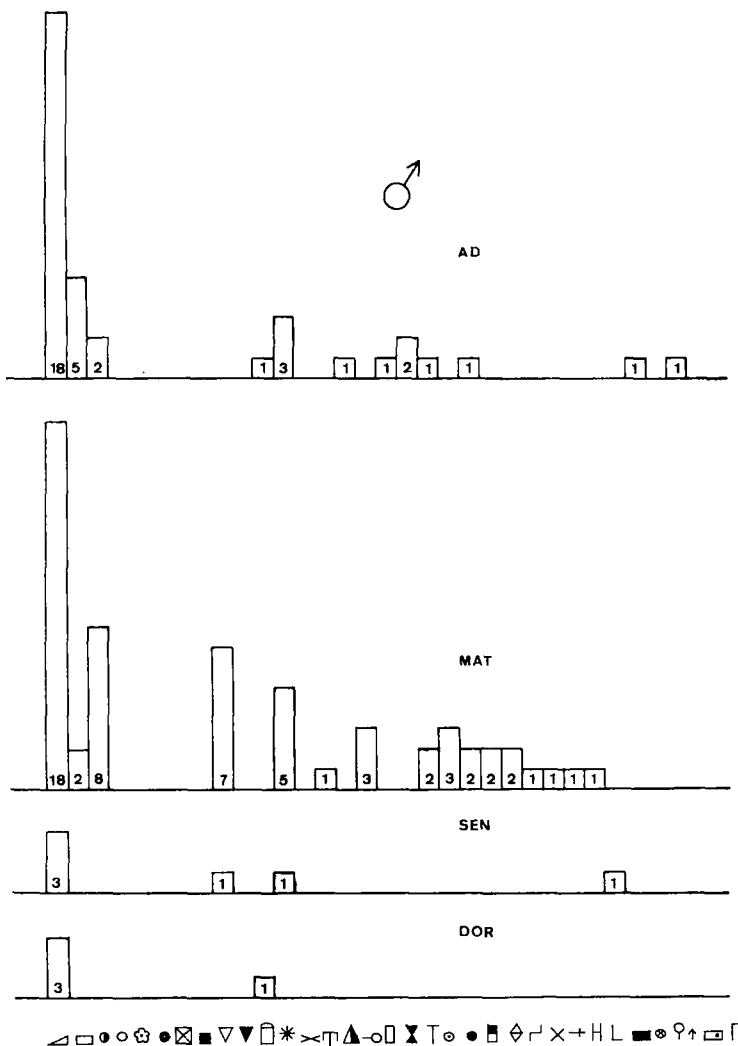

Ryc. 5. Dziekanowice, stan 22, gm. Łubowo. Frekwencja poszczególnych kategorii zabytków w grobach dzieci, osobników młodocianych i nieoznaczonych. Oznaczenia jak na ryc. 1.

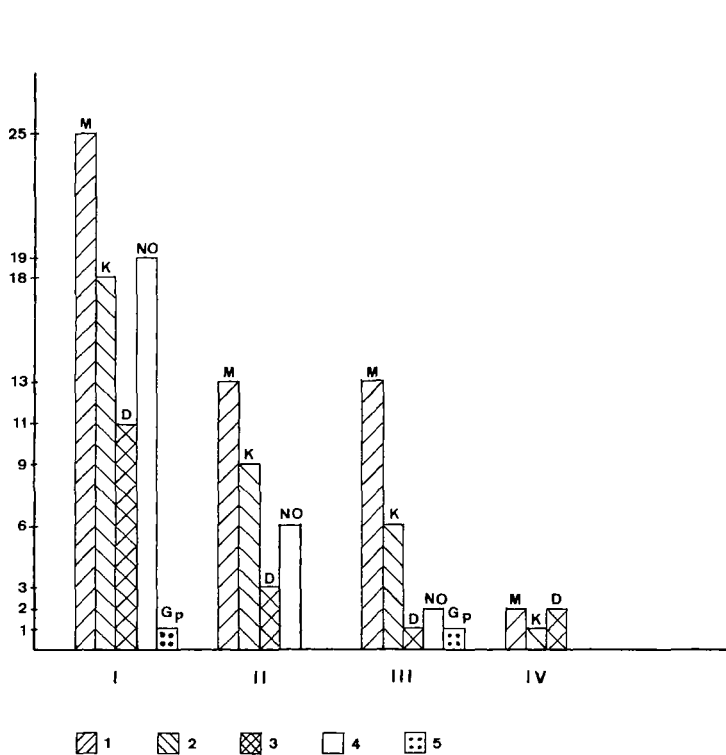

Ryc. 6. Dziekanowice, stan. 22, gm. Łubowo. Frekwencja poszczególnych kategorii zabytków w grobach kobiet w poszczególnych klasach wieku. Oznaczenia jak na ryc. 4.

II — średniobogate (31 – 23,3%), III — bogate (23 – 17,3%) i IV — wyjątkowo bogate (5 – 3,7%) (ryc. 8). Do kategorii ubogich zaliczamy groby, w których zmarli posiadali jedynie nóż (na tym etapie badań bez zróżnicowania wielkościowego), lub inny pojedynczy przedmiot nie wykonany z brązu, srebra, czy szkła. Do kategorii średniobogatej zaliczamy groby, w których obok noża wystąpiły inne (pojedyncze) przedmioty w rodzaju: wiadro, naczynie gliniane, osetka, kabłączek skroniowy, kulka

Ryc. 7. Dziekanowice, stan. 22, gm. Łubowo. Frekwencja poszczególnych kategorii zabytków w grobach męczyzn. Oznaczenia jak na ryc. 4.

Ryc. 8. Dziekanowice, stan. 22, gm. Lubowo. Frekwencja grobów w wyróżnionych kategoriach zamożności. 1 — groby kobiet; 2 — groby mężczyzn; 3 — groby dzieci; 4 — groby zmarłych nieoznaczonych; 5 — groby puste; I-IV — kategorie zamożności.

kamienna, grot strzały, sprzączka, a także groby z jednym lub dwoma kabłączkami skroniowymi, czy z paciorkiem szklanym i np. nieokreślonym przedmiotem żelaznym. W kategorii grobów bogatych znalazły się groby z monetami, i te w których nóż znajdował się w skórzanej pochewce z brązowym okuciem. Do tej kategorii zaliczyliśmy groby, gdzie obok monety, czy noża znajdowały się także ozdoby z brązu, srebra i szkła. W grobach tych występowały również: okucie pasa, sprzączka, krzesiwo, osełka, gwizdek, wiadro, naczynie gliniane, a także brązowa ozdoba poślaczana. Natomiast wśród grobów wyjątkowo bogatych znalazł się grób 40-letniego mężczyzny z nożem i mieczem przykryty brukiem kamiennym, oraz grób 5-7-letniego dziecka (dziew-

czynki) z pustą skórzaną pochewką noża okutą brązową blachą i z licznymi ozdobami zawieszonymi na opasce z tkaniny (łącznie 22 przedmioty, por. A. J. Wrzesiński 1995). Oprócz nich także grób dziecka z 4 kablączkami skroniowymi i monetą, grób mężczyzny z nożem, dwiema monetami, brązową ozdobą (?) w kształcie pięciolistnej koniczyny, oraz grób kobiety z nożem w skórzanym pochewce z brązowym okuciem, monetą, kablączkiem, srebrną ozdobą (?), kulka kamienną i igłą kościaną.

Na omawianym cmentarzysku niemal połowa (133 z 271 tj. 49,1%) grobów posiadała wyposażenie. Wśród nich 74 (27,3% wszystkich grobów) zaliczono do kategorii ubogich, 31 (11,5%) do średniobogatech, 23 (8,5%) do bogatych i 5 (1,8%) do wyjątkowo bogatych.

Większa liczba przedmiotów i bogatszy asortyment występuje w grobach kobiet zmarłych w wieku dorosłym, natomiast u mężczyzn w wieku dojrzałym. W tych grupach wieku znalazły się groby zaliczone do kategorii bogatych i najbogatszych. Ma to niewątpliwie związek z osiągnięciem przez kobiety i mężczyzn najlepszego wieku produkcyjnego i reprodukcyjnego. W tych klasach wieku stoją na czele trwale uformowanej rodziny. Jest to okres życia gdy kobiety i mężczyźni osiągają najwyższy prestiż i największe znaczenie w lokalnej społeczności. Przeciętna umieralność kobiet i mężczyzn na cmentarzysku Dziekanowice 22 przypada właśnie na te klasy wieku. Średnia wieku w chwili śmierci dorosłych kobiet wynosi 32,5 lat, natomiast średnia wieku w chwili śmierci dorosłych mężczyzn wynosi 38,5 lat.

Analizując występowanie przedmiotów w grobach stwierdziliśmy, że w grobach dzieci zmarłych przed ukończeniem trzeciego roku życia nie występują jakiegokolwiek zabytki. Najbardziej charakterystyczne w grobach dzieci — dziewczynek i kobiet — są kablączki skroniowe, które występują między 3 a 35 rokiem życia. Między trzecim a dziesiątym rokiem życia dzieci otrzymują po kilka kablączków skroniowych (2, 4, 6, 9). Dzieci powyżej dziesiątego roku życia i osobnicy młodociani jeden, dwa lub trzy kablączki. Natomiast dorosłe kobiety rzadko dwa, a najczęściej jeden⁵. Dominującym przedmiotem w grobach kobiet dorosłych jest nóż. Tylko w jednym grobie dorosłej kobiety jak i w jednym grobie dziecka (zmarłego w wieku 10 lat) wystąpiły pojedyncze monety. Dominującym przedmiotem w grobach mężczyzn zmarłych w wieku dorosłym i dojrzałym są noże, występujące w równych proporcjach ilościowych w obu klasach wieku. Obok nich najliczniej występują monety, które otrzymywali przede wszystkim mężczyźni zmarli w wieku dojrzałym.

Większość przedmiotów uważanych za atrybuty zajęć wykonywanych przez zmarłych (m.in. krzesiwa, osetki, klucze, igły, nożyce) występują w pojedynczych egzemplarzach, lub w niewielkiej liczbie. Dlatego też trudno wskazać znaczące preferencje. Występujące w większej liczbie szydła-rylce kościane (zwane kolcami) występują głównie w grobach mężczyzn zmarłych w wieku dojrzałym (J. Wrzesiński 1994). Ciekawe, iż przeszłiki gliniane (jak dotąd brak przeszłików wykonanych z innego surowca) częściej występują w grobach mężczyzn.

Na cmentarzysku wystąpił jeden bezdyskusyjny grób z uzbrojeniem — mężczyzna z mieczem i nożem. Prócz tego w jednym z grobów znaleziono pojedynczy grot strzały,

⁵ Jeden kablączek skroniowy wystąpił w grobie mężczyzny — nie uwzględniony w niniejszym opracowaniu z racji późniejszego znalezienia (por. przypis 1).

a w kilku innych kulki kamienne — przypuszczalnie pociski procy. Brak natomiast przedmiotów pełniących funkcję atrybutów związanych z określonymi zajęciami (rzeźmiostwo, rolnictwo czy hodowla)⁶.

Każdy grób, poddany analizie antropologicznej, rozpatrywano indywidualnie pod względem wyposażenia. Na obecnym etapie nie uwzględniono różnic w konstrukcji grobów, ułożeniu szkieletu, wzajemnych relacji planigraficznych, chronologicznych, czy też szeroko rozumianych rodowych. Przedstawiona analiza przybliży zróżnicowanie majątkowe grupy dziekanowickiej i może posłużyć jako podstawa do dalszych, bardziej szczegółowych analiz.

Struktura społeczna jest układem skomplikowanym i wynika z szerszych uwarunkowań. Składa się na nią struktura demograficzna i wielkość grupy, a także struktura zawodowa, stanowa oraz wzajemne relacje między poszczególnymi członkami społeczeństwa i wyodrębnionymi grupami. Relacje te i oddziaływania, niekiedy bardzo skomplikowane, mogą być krótkotrwałe (trudno uchwytnie) lub stałe (łatwiejsze do rozszyfrowania). W ramach tych wzajemnych relacji członkowie poszczególnych grup (silniej lub słabiej) są powiązani z podstawami biologicznymi, historycznymi, kulturowymi, a także środowiskowymi. Wyposażenie grobowe wynika nie tylko ze stratyfikacji społecznej, ale zapewne także ze stosunku współczesnych do dzieci, osób starszych, ułomnych i chorych, oraz roli kobiety i mężczyzny w analizowanej społeczności. Członek każdej grupy może przynależać do kilku grup jednocześnie. Na podstawie analizy materiałów z cmentarzysk staramy się przypisać każdemu zmarłemu przynależność do jednej z wydzielonych przez nas grupy. Analiza przeprowadzona jedynie w oparciu o wyposażenie grobowe nie daje odpowiedzi na pytanie czy przynależność do grup jest stała (dziedziczna), czy przypisana danemu osobnikowi na podstawie jego indywidualnych osiągnięć.

Uchwycenie jakichś prawidłowości, mimo stosunkowo obfitego materiału, nie jest łatwe. Większość wyróżnionych kategorii zabytków reprezentowana jest przez niewielką liczbę egzemplarzy. A przy szczegółowej analizie każdy grób staje się obiektem wyjątkowym, unikalnym. Identyfikacja rzemioł (wyróżnionych np. u W. Hensla 1987) na stanowiskach poza sepulkralnych następuje na podstawie całego szeregu zjawisk towarzyszących procesowi wytwarzania. Obok narzędzi (warsztatów) są to odpady produkcyjne, półwytwory, surowiec itp. Natomiast w przypadku cmentarzysk identyfikacja „rzemieślników” następuje jedynie na podstawie znalezisk pojedynczych przedmiotów uznanych za atrybuty ich pracy.

Nieco odmienne problemy wiążą się z grobami z uzbrojeniem. Jedyne mężczyzna pochowany z mieczem, zaliczony przez nas do kategorii najbogatszych, plasuje się na szczycie lokalnej społeczności. Jednak czy jesteśmy w stanie określić jego rzeczywistą pozycję społeczną? Mieszko I zaopatrywał swych wojów w odzież, konie, broń (T. Kowalski 1946, s. 90 – 91). W Polsce pierwszych Piastów obok zacieężnej drużyny (M. Kara 1993) funkcjonowała warstwa wojów wywodząca się z miejscowego społeczeństwa (K. Modzelewski 1991, s. 189 – 190). W strukturze społecznej zapewne obie grupy zajmowały różne miejsca. Odmienne były także ich miejsca grzebania.

⁶ Nie oznacza to, iż w ogóle brak przedmiotów związanych z codziennymi zajęciami. Jednak brak przedmiotów które można jednoznacznie łączyć z szeroko rozumianymi rzemiosłami (W. Hensel 1987).

Pierwsi chowani byli na wydzielonych, specjalnych cmentarzach (M. Kara 1993). Natomiast miejscem spoczynku drugich stawały się cmentarzyska lokalne. Być może wspomniany wyżej męczyzna z mieczem stał na czele oddziału powoływanego doraźnie spośród lokalnej społeczności w ramach powinności pełnionych na rzecz lednickiego grodu⁷.

Występujące w grobach monety są jednym z elementów najczęściej wykorzystywanych przy rekonstrukcji zróżnicowania społecznego (K. Wachowski 1992). Jednak nie były one jednoznacznym odzwierciedleniem stosunków ekonomicznych ówczesnego społeczeństwa, umieszczano je w grobach w charakterze symbolu (S. Suchodolski 1985, s. 230; W. Dzieduszycki 1995, s. 96). Wydaje się, że obok przedmiotów związanych z kultem pogańskim, czy religią chrześcijańską jedynie monety interpretowane są jako elementy o znaczeniu symbolicznym. Natomiast w przypadku pozostałych kategorii przedmiotów chcemy w nich widzieć atrybuty określonych zajęć wykonywanych przez rzemieślników, rolników czy wojów⁸.

Problemy, tutaj jedynie zasygnalizowane, mnożą się wraz z powiększaniem się materiału źródłowego. Uwzględnienie poruszanych wyżej aspektów przybliży pełniejszy obraz struktury społecznej. Trwające nadal badania cmentarzyska w Dziekanowicach, stan. 22 pozwolą na jego niemal kompletne rozpoznanie. W wyniku szczegółowej analizy pozyskanego materiału (poszerzonej m.in. o badania demograficzne, przyrodnicze, historyczne, fizyko-chemiczne) uzyskamy pełniejszy obraz cmentarzyska.

BIBLIOGRAFIA

- Bulska E., Wrześciński A. J. 1996, Zawartość naczyń grobowych — próba analizy i interpretacji, SL 4. Dzieduszycki W. 1995, Kruszcze w systemach wartości i wymiany społeczeństwa Polski wczesnośredniowiecznej, Poznań.
- Hensel W. 1987, Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna, Warszawa.
- Kara M. 1993, Siły zbrojne Mieszka I. Z badań nad składem etnicznym, organizacją i dyslokacją drużyny pierwszych Piastów. KW 3 (62), s. 33 – 47, Poznań.
- Kowalski T. 1946, red., Relacja Ibrahima ibn Jakuba z podróży do krajów słowiańskich w przekazie al-Bekriego, MHP seria nova, t. 1, Kraków.
- Modzelewski K. 1991, Nowe formy więzi społecznej na Śląsku w XI-XII wieku. [w:] Od plemienia do państwa. Śląsk na tle wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny Zachodniej, L. Leciejewicz, red., s. 181 – 194, Wrocław, Warszawa.
- Suchodolski S. 1985, Początek obola zmarłych w Polsce i krajach ościennych we wczesnym średniowieczu, Tezisy dokładow polskiej delegacji na V MKSA, s. 223 – 232, Kijów.
- Wachowski K. 1992, Obol zmarłych na Śląsku i w Małopolsce we wczesnym średniowieczu, PAr 39, s. 123 – 138.
- Wrześciński A. J. 1992, Sprawozdanie z badań na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku szkieletowym w Dziekanowicach, stan. 22, gm. Łubowo, woj. poznańskie, WSA 1, s. 103 – 112.
- 1993, Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Dziekanowicach, gm. Łubowo, woj. poznańskie, stan. 22 — sezon badawczy 1992, WSA 2, s. 157 – 184.

⁷ Męczyzna z mieczem o wyższej społecznie randze i być może większym statusie majątkowym pochowany został między gorzej wyposażonymi podwładnymi (grot strzały, kamienne pociski procy).

⁸ Przy analizie cmentarzyska należy pamiętać o jego wyjątkowym znaczeniu, gdzie nawet przedmioty codziennego użytku nabierają charakteru symboli. Na symboliczny aspekt łączący się z naczyniami „grobowymi” zwracaliśmy uwagę w innym miejscu (E. Bulska, A. J. Wrześciński 1996).

— 1995, Dwa interesujące groby z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska szkieletowego w Dziekanowicach, gm. Lubowo, woj. poznańskie, stan. 22, WSA 3, s. 207–218.
Wrzeński J. 1994, Lednicki przyczynok do znajomości plecionkarstwa, SL 3, s. 151–171.

VERSUCH EINER INTERPRETATION DER GESELLSCHAFTLICHEN STRUKTUR
DER AUF DEM FRÜHMITTELALTERLICHEN SKELETTGRÄBERFELD IN DZIEKANOWICE
BESTATTETEN BEVÖLKERUNG

Zusammenfassung

Bei dem aufgenommenen Versuch der Erfassung gesellschaftlicher Strukturen (durchgeführt auf dem Material aus frühmittelalterlichem Skelettgräberfeld in Dziekanowice, Gem. Lubowo, Woj. Poznań, Fst. 22) haben wir uns auf Beobachtung von Unterschieden in dem Auftreten von Fundgütern im Rahmen der abgeordneten Alterskategorien und Geschlechter der freigelegten Toten beschränkt.

Eine Analyse des Skelettmaterials ließ es zu, 295 Toten (aus 268 freigelegten Skelettgräbern) abzuzählen. Das Alter zum Zeitpunkt des Todes wurde bei 286 Toten bestimmt. 116 Toten waren Kinder und Jugendlichen, 170 — Erwachsene und Greise, nach allgemein angenommenen Alterskategorien wurden: 74 Toten im Alter *Infans I*, 20 Toten im Alter *Infans II*, 22 im Alter *Juvenis*, 75 im Alter *Adultus*, 55 im Alter *Maturus*, 13 im Alter *Senilis*, 27 Erwachsene bestattet. Das Geschlecht wurde für 150 Toten von allen bestimmt. Die Männer wurden in 90 Fällen bestimmt (2 im Alter *Juvenis*, 39 im Alter *Adultus*, 38 im Alter *Maturus*, 8 im Alter *Senilis* und 3 im erwachsenen Alter). Die Frauen wurden in 60 Fällen bestimmt (7 im Alter *Juvenis*, 32 im Alter *Adultus*, 16 im Alter *Maturus* und 5 im Alter *Senilis*) (Abb. 1).

In 271 Gräbern wurden die Gegenstände freigelegt, die die Grabbeigaben bildeten. Insgesamt gab es in den Gräbern 273 Funde, die in 34 Kategorien gezählt werden können (Abb. 4). In 64 Gräbern trat nur 1 Fund auf, in 40 Gräbern 2 Funde, in 8 Gräbern 3 Funde, in 11 Gräbern 4 Funde, in 4 Gräbern 5 Funde, in 4 anderen Gräbern 6 Funde, in einem Grab 7 Funde und in einem Grab ausnahmsweise sogar 22 Funde (Abb. 2).

Auf dem besprochenen Gräberfeld hatte fast eine Hälfte Gräber (133 von 2761, d.h. 49,1%) Grabbeigaben. 74 von ihnen (27,3% aller Gräber) wurden zur Kategorie der armen Gräber, 31 (11,5%) zu den mittelreichen, 23 (8,5%) zu den reichen und 5 (1,8%) zu den ausnehmend reichen Gräbern (Abb. 8) gezählt.

Die meisten Gegenstände und ein reicheres Sortiment tritt in den Gräbern der im erwachsenen Alter gestorbenen Frauen und bei den Männern — im reifen Alter auf (Abb. 6 und 7). In diesen Altersgruppen befinden sich die zur reichen und reichsten Kategorie gezählten Gräber. Es ist sicher mit dem Erreichen durch die Frauen und Männer des besten Produktions- und Reproduktionsalters verbunden. In diesen Altersklassen stehen sie an der Spitze der dauerhaft gestalteten Familie. Es ist dieser Lebensabschnitt, wenn die Frauen und Männer das höchste Ansehen und höchste Bedeutung in der Lokalgemeinschaft erreichen. Durchschnittliche Sterblichkeit der Frauen und Männer auf dem Gräberfeld Dziekanowice 22 fällt eben auf diese Altersklassen. Das durchschnittliche Alter zum Zeitpunkt des Todes beträgt bei erwachsenen Frauen 32,5 Jahre und bei erwachsenen Männern 38,5 Jahre.

Bei der Analyse des Auftretens von Gegenständen in den Gräbern haben wir festgestellt, daß in den Gräbern der Kinder, die vor der Beendigung des dritten Lebensjahres gestorben sind, keine Funde auftreten. Die am meisten charakteristischen Gegenstände in den Kinder- und Frauengräbern sind Schläfenringe, die zwischen dem 3. und 35. Lebensjahr vorkommen. Die Kinder zwischen dem dritten und zehnten Lebensjahr bekommen je einige Schläfenringe (2, 4, 6, 9). Die Kinder über dem zehnten Lebensjahr und Jugendliche — ein, zwei oder drei Schläfenringe. Erwachsene Frauen dagegen selten zwei und meistens nur einen. Der dominierende Gegenstand in den Frauengräbern ist das Messer. Nur in einem Grab einer erwachsenen Frau und in einem Kindergrab (gestorben im Alter von 10 Jahren) traten einzelne Münzen auf. Der dominierende Gegenstand in den Gräbern der im erwachsenen Alter gestorbenen Männer sind Messer, die in gleichem Anteil in beiden Altersklassen vorkommen. Neben ihnen treten am zahlreichsten die Münzen auf, die vor allem Männer erhielten, die im erwachsenen Alter gestorben sind (Abb. 5–7).

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Dziekanowice, Gem. Łubowo, Fst. 22. A — proportionale Aufstellung der Totenanzahl in einzelnen Altersklassen. 1 — Frauen, 2 — Männer, 3 — Toten mit dem unbestimmten Geschlecht; B — proportionale Aufstellung der Totenanzahl mit Geschlechtsabsonderung.

Abkürzungen: Inf I — jüngeres Kinderalter, Inf II — älteres Kindesalter, Juv — jugendliche Toten, Ad — Erwachsene, Mat — reifes Totenalter, Sen — Greise, D/NO — Erwachsene mit dem unbestimmten Geschlecht, NO/NO — Toten mit dem unbestimmten Geschlecht und unbestimmten Alter, K — Frauen, M — Männer.

Abb. 2. Dziekanowice, Gem. Łubowo, Fst. 22. Fundenzahl in den Gräbern.

Abb. 3. Dziekanowice, Gem. Łubowo, Fst. 22. Fundenzahl in den Gräbern, in abgesonderten Geschlechts- und Alterskategorien. Abkürzungen: Gp — leeres Grab, sonst wie in Abb. 1.

Abb. 4. Dziekanowice, Gem. Łubowo, Fst. 22. Fundenzahl in abgesonderten Kategorien; A — Fundenzahl (x) in den Gräbern (y). 1 — eiserne Messer; 2 — Schläfenringe; 3 — unbestimmte eiserne Gegenstände; 4 — eiserne Beschläge für Messerscheiden; 5 — Nägel; 6 — Münzen; 7 — Glasperlen; 8 — Pfieme — Stecher aus Knochen; 9 — Tonspinnwirtel; 100 — Zinnperlen; 11 — Tongefäße; 12 — Steinkugel; 13 — Knochenbeläge; 14 — Schnallen, Gürtelschnallen; 15 — Eimer; 16 — Schleifsteine aus Phyllit; 17 — Knochenädel; 18 — Käämme, Kammbeläge; 19 — silberne Ringe, Ring aus Bronze; 20 — Riemenzungen; 21 — Pfeifen aus Knochen; 22 — Schleifstein aus Sandstein; 23 — Schlichthammer aus Stein; 24 — Schwert; 25 — Feuerstahl; 26 — Schere; 27 — Nadel mit Ring; 28 — Schlüssel; 29 — Bleistäbchen; 30 — Pfeilspitze; 31 — vergoldetes Schmuckstück; 32 — Schmuckstück aus Bronze; 33 — Schmuckstück aus Silber; 34 — eiserner Haken.

Abb. 5. Dziekanowice, Gem. Łubowo, Fst. 22. Häufigkeit des Auftretens von einzelnen Fundkategorien in den Kindergräbern, Gräbern der Jugendlichen und in unbestimmten Gräbern. Bezeichnungen wie in Abb. 1.

Abb. 6. Dziekanowice, Gem. Łubowo, Fst. 22. Häufigkeit des Auftretens von einzelnen Fundkategorien in Frauengräbern, in einzelnen Altersklassen. Bezeichnungen wie in Abb. 4.

Abb. 7. Dziekanowice, Gem. Łubowo, Fst. 22. Häufigkeit des Auftretens von einzelnen Fundkategorien in Männergräbern. Bezeichnungen wie in Abb. 4.

Abb. 8. Dziekanowice, Gem. Łubowo, Fst. 22. Häufigkeit des Gräberauftretens in abgesonderten Reichtums-kategorien. 1 — Frauengräber; 2 — Männergräber; 3 — Kindergräber; 4 — Gräber der unbestimmten Toten; 5 — leere Gräber; I–IV — Reichtums-kategorien.